

Постать Симона Петлюри в розвідках закордонних дослідників / Т. В. Оніпко // Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Гуманітарні науки. - 2014. - Вип. 12. - С. 104-111. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_Gum_2014_12_15

УДК 94 (477) «19» Петлюра С.

Оніпко

Т.В.

ПОСТАТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В РОЗВІДКАХ ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДНИКІВ

У дослідженні наведені різні, часто суперечливі оцінки діяльності Симона Васильовича Петлюри зарубіжними дослідниками, політичними і громадськими діячами, зокрема французькими, та української діаспори. Акцентовано на тому, що донині в біографії Петлюри залишається ряд дискусійних моментів. Тож об'єктивне вивчення постаті С.В. Петлюри із залученням вітчизняних та закордонних наукових розвідок украї потрібне.

Ключові слова: Симон Петлюра, історіографія, історична оцінка, об'єктивність.

Оскільки постать С. Петлюри неоднозначна, вона продовжує викликати зацікавленість нею численних авторів як в Україні, так і за кордоном. Якщо в радянські часи його ім'я сприймалося тільки в негативному аспекті, то нині ситуація протилежна: деякі дослідники ладні ледь не канонізувати образ Петлюри. Тому сьогодні актуальними є слова самого Петлюри, висловлені ним у листі до генерал-хорунжого Миколи Удовиченка в 1922 р.: «Очевидна річ, що і в оцінці моєї персони Ви повинні бути правдивими: що було чи є в моїй особі, в моїй діяльності негативне, те треба так і освітити, не замазувати, а на світло денне витягти. Коли Ви знайдете щось у моїй діяльності доброго слова варте, то і тут будьте вірним правді, своїй власній совісті. Не прибійшуйте, але і не зменшуйте»¹.

Метою цієї статті є спроба розкрити постать Петлюри, спираючись на роботи закордонних авторів. По-перше, вітчизняні архіви мають надзвичайно

вужьку джерельну базу для об'єктивного розкриття даної особистості, водночас значна частина унікальних документів, які б допомогли відтворенню біографії Симона Васильовича, донині перебуває в Парижі у фондах Бібліотеки імені Петлюри та в інших закордонних бібліотеках.

По-друге, в ряді робіт українських істориків є суттєві помилки і неточні переклади з іноземних мов. Зокрема це стосується праці французького професора Алена Десроша «Українська проблема і Симон Петлюра (Вогонь і попіл)»². Ураховуючи цей факт, автор пропонованої статті намагалась ознайомитися з оригіналом праць, які вийшли англійською та французькою мовами.

По-третє, у працях і статтях, що вийшли за кордоном, як правило, більша увага приділялась постаті Петлюри в контексті єврейських погромів в Україні. Автор даної статті, залучивши маловідомі дослідження А. Яковліва³, І. Токаржевського-Карашевича⁴, М. Шаповала⁵, О. Шульгіна⁶, В. Короліва⁷, Т. Гунчака⁸, а також ряду єврейських, французьких та американських авторів⁹, намагались дати більш глибоку різнопланову характеристику Симону Петлюрі.

Наукова оцінка постаті Петлюри почалась ще за його життя. Слід відзначити, що вже в 1919-1920 рр. виникли два протилежні наукові напрями: пропетлюрівський і антипетлюрівський. Пропетлюрівський напрям був представлений переважно його соратниками і прибічниками, які опинились в еміграції. Антипетлюрівський напрям представляла частина української еміграції, зокрема прибічники гетьмана П. Скоропадського, колишні діячі ЗУНР і УГА, ряд французьких, американських та єврейських авторів.

Варто відмітити, що науковий доробок дослідників української еміграції досить плідний. Вбивство Симона Петлюри стало поштовхом для потоку споминів і мемуарних праць як його соратників, так і опонентів. За підрахунками автора бібліографічного покажчика творів про Петлюру П. Зленка, у 1926-1927 рр. з'явилося приблизно 500 книг, журнальних і газетних публікацій про Симона Петлюру¹⁰. Писані по слідах гарячих подій, ці матеріали

відображали тогочасний рух і народні настрої щодо Петлюри. Але, на жаль, у багатьох з них переважало надмірне його вихваляння та возвеличення.

Відомості про Петлюру під час його паризького періоду життя містить тогочасна паризька українська періодика. На особливу увагу заслуговує часопис «Тризуб», який виходив протягом 1925-1939 рр. і містив спогади про Петлюру його соратників. З 1953 р. і до цього часу виходить «Інформаційний бюлетень імені Симона Петлюри» в Парижі, який є цінним джерелом для дослідження. У 1956 р. була надрукована одна з найбільш яскравих характеристик життя Петлюри в так званій паризькій період, автором якої був І. Токаржевський-Карашевич – відомий український дипломат, історик-геральдик¹¹. У 60-80-ті рр. ХХ ст. вийшли роботи представників української діаспори Бориса Марченка¹², Тараса Гунчака¹³ та Юрія Кульчицького¹⁴, які також належать до пропетлюрівського напрямку.

Слід відзначити, що серед творів української діаспори і раніше, і зараз не існує єдиної точки зору щодо постаті лідера Директорії Симона Петлюри. Мають місце суттєві розбіжності. Якщо його прибічники намагаються всіляко возвеличити, то опоненти – в багатьох випадках – безпідставно очорнити. Книга В. Винниченка «Відродження нації» та зроблені в ній висновки мали великий вплив на зарубіжну історіографію. Володимир Винниченка критикував діяльність Петлюри, особливо підкреслюючи слабкість збройних сил та відсутність продуманої соціалістичної політики. Своїми висновками він до певної міри перекреслив справжню вагу Петлюри на посту лідера Директорії.

Варто відмітити, що підтримували Симона Петлюру і деякі єврейські автори, в тому числі С. Гольдельман, А. Марголін, В. Жаботинський, колишній лідер Бунду Мойсей Рафес. На жаль, під впливом антиукраїнської істерії, яка виникла в Європі та США в 20-ті рр. ХХ ст., їх думка залишилась малопомітною.

Спробу об'єктивно оцінити С. Петлюру зробили і французи. На нашу думку, об'єктивно намагався розібратися в постаті Петлюри французький професор Ален Десрош. На жаль, деякі сучасні українські історики

неправильно вказують його ім'я та використовують неточні переклади вище зазначеної праці¹⁵. Підтримували Петлюру й інші французи. Наприклад барон де Крізеноу писав про Петлюру таке: «Його життя є цікавим для Франції і французької культури. Ми полюбили цю людину; він зрозумів наш менталітет і нашу цивілізацію. З ним реалізувався відомий вислів, що освічена людина має дві Батьківщини: свою і Францію... він був нашим довіреним гостем»¹⁶.

Матеріали про Петлюру виходили часто під тиском штучно створеної дезінформації в пресі. Анрі Торес – адвокат Шварцбарда, котрий убив Петлюру, був талановитим публіцистом. У день закінчення судового процесу А. Торес отримав надзвичайно вигідне замовлення на книгу, яка вийшла в світ великим тиражем вже наступного, 1928 року. Автор вважав дії Шварцбарда актом священної помсти¹⁷. Звичайно, А. Торес знав усі документи справи, які аналізував під певним кутом зору та з великою упередженістю проти Петлюри. Власне назва роботи американського дослідника Саула Фрідмана «Погромник. Вбивство Симона Петлюри» свідчить про позицію автора¹⁸.

До антипетлюрівського гатунку належать також роботи представників російської військової еміграції, соратників П. Скоропадського та діячів ЗУНР. На жаль, до цього часу російською еміграцією не видана об'єктивна робота про Петлюру, хоча джерельна база для цього існує. В ряді робіт керівників «білого руху», зокрема А. Денікіна, П. Краснова, Б. Савінкова, К. Герасименка, постать С. Петлюри, як військового діяча, показана у спотвореному світлі¹⁹. Зокрема, стереотип про єврейські погроми за ініціативи Петлюри до цього часу широко поширений серед російської еміграції в Європі. На нашу думку, військовий талант Петлюри авторами з числа російської військової еміграції свідомо об'єктивно та глибоко не був проаналізований.

Симон Петлюра був розумною людиною. Це відмічають більшість авторів, його як прихильників, так і його опонентів. Земляк Петлюри Дмитра Соловей, підкреслював його розумові та організаторські здібності, проявлені ще при організації шкільних українських гуртків в юнацькі роки, а пізніше при створенні УСДРП²⁰. І. Токаржевський-Карашевич відмічав життєвий досвід

Петлюри, вміння спостерігати людей та аналізувати події, талант журналіста та публіциста. Зокрема, автор писав про Симона Петлюру: «Його світлий і глибокий розум, його енергія завоювали симпатію всіх українців». Жорж Рейналь, сенатор Комітету «Франція-Схід» говорив про те, що Петлюра «любив свою країну із запалом і їй присвятив весь свій розум і всі свої здібності»²¹.

Прибічники Симона Петлюри та деякі французькі автори підкреслювали його сміливість. Зокрема, І. Токаржевський-Карашевич залишив про Петлюру такі рядки: «Під час усього свого життя він дав приклад наполегливості і сміливості іншим». В. Королів наголошував на тому, що неприємності і невдачі не завадили Петлюрі зберегти сміливість: він завжди перебував на вершині і не випускав зі своїх стомлених рук прапор української незалежності. Ніхто не міг замінити Петлюру, стати на його місце, ніхто не знайшов у собі достатньої сили і сміливості, щоб його замінити, взяти в свої руку національний прапор»²². Французький автор Ален Десрош теж відмічав сміливість Петлюри, підкреслюючи, що він «сміливо дивився у вічі небезпеці і як капітан під час бурі на морі намагався тримати штурвал міцно стиснутою рукою і не здавався навіть тоді, коли його корабель мав піти в дрейф»²³.

Т. Гунчак вважав, що Петлюра був переконаним прихильником демократії. На його думку, він був «глибоко гуманною людиною»²⁴. Не лише соратники, але і частина французів вважали Петлюру справжнім патріотом. Зокрема, Ален Десрош писав «Великий український патріот Симон Петлюра, який присвятив життя визволенню своєї пригнобленої країни, є гідним послідовником Б. Хмельницького і І. Мазепи»²⁵.

У той же час ряд авторів, зокрема І. Нагаєвський та М. Шаповал, намагаючись бути об'єктивними, вказували на прорахунки і недоліки Петлюри. Так, М. Шаповал звертав увагу на те, що Петлюра не міг зносити критики, і це було причиною того, що він відсував від себе здібніших людей, які думали самостійно. І. Нагаєвський був переконаний, що Петлюра, будучи патріотом, все ж таки «не був державним мужем, мужем Божого Провидіння,

якого очікували українські покоління від часів зруйнування Української гетьманської держави XVIII ст.»²⁶.

У висвітленні військового таланту Симона Петлюри зарубіжні автори теж мають різні точки зору. І. Токаржевський-Карашевич не прирахував своєї симпатії до Петлюри. Зокрема, він писав: «Ця людина, повна енергії, моралі, сили і шляхетності, керувала армією, яка весь час поповнювалась і яка йшла, щоб перемогти»²⁷. Заслуговує на увагу робота військового історика Л. Шанковського «Українська армія в боротьбі за державність», що вийшла в Мюнхені в 1958 р., але і до цього часу зберігає науковий інтерес. Автор намагався професійно оцінити Петлюру як військового діяча, не відкидаючи його військові та організаторські здібності. Проте останні місяці військової діяльності Петлюри він все ж таки критикував²⁸.

У 1986 р. до 60-річчя вбивства Петлюри за ініціативи української еміграції вийшов збірник, в якому була дана оцінка військового таланту Головного отамана УНР з урахуванням його досягнень та поразок: «Петлюра проводив багато успішних і доблесних кампаній проти більшовиків, загарбників української території. Єдність його армії, однак, була кілька разів покалічена більшовиками, нападом більшовиків, недостатчею озброєння і боєприпасів, а також мирним договором між Росією і Польщею»²⁹. До цього часу гострим залишається питання щодо зимового походу С. Петлюри на Україну в 1920 р. з метою визволення її від більшовиків. Прибічники Симона Петлюри, зокрема І. Мазепа та Ю. Тютюнник, відзначають його військовий геній при організації цього походу. На думку соратника Петлюри, генерала О. Удовиченка, він цим походом намагався не лише ліквідувати радянську владу, але і всіляко допомогти ЗУНР³⁰.

Автори, які належать до галицького напрямку української еміграції, навпаки, звинувачують Петлюру у зраді національних інтересів, який «запродав» Західну Україну полякам. Ці автори всі невдачі УГА перекладають на персональну відповідальність Петлюри як військового керівника УНР. Негативно оцінював військову діяльність Петлюри і представник

прогетьманського напрямку української еміграції Б. Коваль. У порівнянні військової майстерності Симона Петлюри та Нестора Махна представники російської еміграції перевагу віддавали останньому. У цьому зв'язку підтримуємо думку Т. Гунчака про те, що питання стосовно рівня військового таланту та відносин Петлюри з Махном залишається відкритим.

Якщо прибічники Петлюри у своїх творах позитивно оцінювали його зовнішньополітичні контакти, то противники різко засуджували. Ряд авторів звинувачували Петлюру у союзі з німцями в період правління Центральної Ради, називаючи його колаборантом. Деякі автори писали про те, що зовнішня політика петлюрівського уряду фінансувалася Німеччиною. У низці робіт до цього часу Петлюру звинувачують у германофільстві³¹.

Нез'ясованим до кінця залишається питання про політичний та військовий союз С. Петлюри з Польщею у 1920 році. Авторів, які б цілком виправдовували цей союз, не так багато. Союз з Юзефом Пілсудським багато хто критикував, але не менше було і тих, хто вважав його прикладом політичного реалізму. Деякі дослідники визнають, що заради здійснення своєї мети – досягнення незалежної України – Петлюра був готовий на все, включаючи підписання непопулярного серед українців союзу з Польщею. Дехто із зарубіжних дослідників, зокрема І. Нагаєвський, називав Петлюру «ідейним фантастом», маючи на увазі той факт, що він занадто довіряв обіцянкам лідерів сусідніх країн, у даному випадку Пілсудському³². Поділяємо точку зору відомого американського історика Т. Гунчака, що поляки перемир'ям з радянською владою практично зрадили Петлюру, порушивши угоду, підписану ним з Пілсудським³³.

Особливу зацікавленість зарубіжних авторів викликають проблеми, пов'язані з таким явищем, як єврейські погроми в Україні і зв'язок з ними С. Петлюри. Наукова полеміка щодо причин вбивства Симона Петлюри та судового вироку над вбивцею триває вже майже 90 років. І прибічники, і опоненти Петлюри мають у своєму науковому доробку чимало свідчень, фактів, документів, гіпотез, які ані спростувати, ані підтвердити неможливо. Західна

література про вбивство Петлюри чітко поділяється на дві категорії. Прибічники Петлюри вважають, що мав місце терористичний акт, ретельно підготовлений за вказівкою більшовицького режиму Сталіна. Інші дослідники намагаються довести, що вбивця Петлюри Самуїл Шварцбард – месник за знищених під час петлюрівських погромів в Україні рідних і близьких, що вело його праведне почуття помсти. Більшість єврейських авторів погроми приписують виключно Петлюрі. Деякі автори, зокрема Ганна Аренд, намагаються провести паралель між Петлюрою та гітлерівцями³⁴. До речі, в мережі Інтернет інформація щодо Петлюри в основному присвячена єврейським погромам. Нарівні з Гітлером та Сталіним Симона Петлюру до цього часу звинувачують у голокості.

У 1927 р. вийшла книга колишнього міністра закордонних справ під час правління Симона Петлюри О. Шульгіна, в якій він намагався пояснити причини погромів і назвати їх винуватців. Зокрема, він писав: «Погроми євреїв огидні. Але ці погроми були не чим іншим, як окремими випадками пограбувань багатих людей у період загальної руїни, яка існувала в країні з населенням 40 млн чоловік». Відомо, що ряд єврейських авторів, зокрема заступник міністра закордонних справ в уряді Петлюри Арнольд Марголін, підкреслювали, що Петлюра виступав проти погромів єврейського населення. Володимир Жаботинський – один із відомих єврейських діячів, який добре знав істинну картину в Україні в період громадянської війни, наголошував на тому, що ні Петлюра, ні будь-хто з провідних діячів українського уряду не був погромником. Він писав: «Я виріс разом із ними, я разом із ними боровся проти антисемітизму»³⁵.

Протягом 80-90-х рр. ХХ ст. з проблеми погромів в УНР у роки правління Директорії було видано декілька праць професора Ратгерського університету (США) Т. Гунчака, який зробив найбільш обґрунтовану спробу зруйнувати імідж Петлюри як «погромника» перед сучасною світовою демократією. У своїх працях автор намагався встановити наявність і ступінь вини Петлюри у єврейських погромах в Україні та висвітлити гуманну політику українського

уряду щодо національних меншостей³⁶. Ці праці викликали чималу полеміку на Заході. Автор, глибоко опрацювавши матеріали щодо погромів в Україні, зазначав: «На глум історії, саме Петлюрі тривалий час приписувалися єврейські погроми на Україні 1919 року. Я це питання уважно вивчав і можу з певністю сказати, що такі звинувачення аніскільки не відповідають правді. В міру своїх сил Петлюра боровся проти погромницьких настроїв і вчинків, і на це існує чимало доказів. Однак дисципліна в його армії не була такою, щоб запобігти знуцанню різних отаманів над невинним населенням»³⁷. Загалом Т. Гунчак вважає, що критична та збалансована наукова оцінка такого складного явища, як єврейські погроми, є не тільки бажаною, але і необхідною.

Вбивство Симона Петлюри сколихнуло всі країни Європи, на кілька місяців привернула увагу європейських та заокеанських газет. Реакція на смерть українського лідера була різною. У листопаді 1926 р. соратник Петлюри, генерал В. Сальський у своїй статті дав йому високу оцінку. Зокрема він писав: «Це був керівник від Бога, який мав вплив на маси. Він залишиться нашим лідером у боротьбі за незалежність і його смерть ще більше налякала наших ворогів»³⁸.

З іншого боку, серед неукраїнців ім'я Петлюри від моменту його смерті стало майже символом ворога єврейського народу. Ряд єврейських авторів звинувачували Петлюру у тому, що він причетний до погромів не лише як головнокомандувач армії, але і як літератор, що редагував часопис «Тризуб». Це видання, вважали деякі автори, було антисемітським³⁹. Адвокат Шварцбарда А. Торес писав про те, що різня на Україні проходила на очах Петлюри та з його дозволу⁴⁰. Він натхненно працював не лише в судовому залі, а й за його стінами, вміло давав інтерв'ю, вміло ангажував пресу і збуджував громадську думку. А. Тореса підтримувала французька преса. Допомогала їм в цьому і українська гетьманська еміграція, яка ненавиділа Петлюру та його прибічників, а тому передавала французьким журналістам чимало документів та свідчень, іноді дезінформацію, які мали метою компрометувати Симона Петлюру, який свого часу позбавив гетьмана Павла Скоропадського влади.

І сьогодні у деяких роботах вирок паризького суду називають «вироком цивілізації»⁴¹.

Французькі автори теж розділилися у своєму ставленні до вбивства Петлюри. На фоні засудження Петлюри були і такі, які високо його цінили. М. Шаповал писав про те, що багато французів доброзичливо називали Петлюру «відомим російським генералом»⁴². До речі, під час спілкування з французами автор статті переконалася, що і нині в Парижі Петлюру називають саме так. Французький дослідник А. Десрош в 1960-ті рр. зазначав, що Симон Петлюра був «щиро прийнятий гостинною Францією, яка завжди вважала його вірним другом»⁴³.

Ряд сучасних зарубіжних авторів, зокрема колишній директор Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі Василь Михальчук, нинішній її директор Ярослава Йосипишин, голова Європейського відділення Наукового товариства імені Т. Шевченка Аркадій Жуковський ще на початку 1990-х рр. висунули ідею про створення Комісії для дослідження погромів в Україні в 1919 р. та перегляду судового вироку, винесеного Шварцбарду. Але, на жаль, ні дослідники, ні влада в Україні поки що не наважаться поставити питання про перегляд вироку і встановлення справжніх винуватців єврейських погромів.

Симона Петлюру символом української нації вважали і вважають не лише українські автори. М. Ковалевський у своїй статті «Симон Петлюра. Національний герой України» писав: «Навіть сьогодні його ім'я залишається символом боротьби за свободу українського народу, символом реорганізації Східної Європи і символом майбутнього відродження 45-мільйонного українського народу»⁴⁴. Французький автор А. Десрош зазначав, що його вбивство було безглуздом, оскільки, «..Петлюра продовжує жити в пам'яті українців, як відданий національний герой». Симон Петлюра, на його думку, «не вмере, поки він буде жити в серцях земляків»⁴⁵.

Загалом аналіз закордонних та вітчизняних джерел переконує в тому, що до цього часу в біографії Симона Васильовича Петлюри залишається ряд дискусійних, гострих та неоднозначних моментів. А, значить, об'єктивне

вивчення постаті Петлюри є не тільки даниною відновлення історичної правди, а й суспільною потребою сучасного національного державотворення. Тож, можливо, потрібно задуматись над словами, сказаними самим Симоном Петлюрою за декілька днів до трагічної загибелі: «Я певний, що правильність обраної мною лінії виправдає історія...»⁴⁶.

- ¹ Петлюра С.В. Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук / С.В. Петлюра. – К.: Дніпро, 1993. – 341 с.
- ² Desroches A. Le probleme ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre / A. Desroches. – Paris, 1962. – 220 p.
- ³ Яковлів А. Паризька трагедія / А. Яковлів. – Прага, 1930. – 268 с.
- ⁴ Tokarzewski-Karaszewicz J. Simon Petlura (1979-1926) / J. Tokarzewski-Karaszewicz. – Paris, 1926. – 23 p.
- ⁵ Шаповал М. Про смерть Петлюри / М. Шаповал. – Скрантон, 1929. – 184 с.
- ⁶ Choulgine A. L'Ukraine et le cauchemar rouge. Les massacres en Ukraine / A. Choulgine. – Paris Jules Tallandier, 1927. – 113 p.
- ⁷ Koroliv V. Simon Petlura, Heros national ukrainien. Editions «Tchass» / V. Koroliv. – Kiev-Prague, 1919. – 27 p.
- ⁸ Hunchak T. Simon Petlura et les Juifs / T. Hunchak. – Paris, 1987. – 70 p.
- ⁹ Torres H. Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages. Editions de France / H. Torres. – Paris, 1928. – 208 p.; Material Concerning Ukrainian-Jewish relations during the years of the revolution Collection of Documents (1917-1921) // Testimanies by Prominent jewish Political Workers. – The Ukrainian information bureau. – Munich, Germany, 1956. – 102 p.; Abramson H.A. prayer for the government. Ukrainians and jews in revolutionary times, 1917-1920 / H.A. Abramson. – Harward University Press, 1999. – 255 p.
- ¹⁰ Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С. Литвин. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 940 с.
- ¹¹ Токаржевський-Карашевич Ж. Симон Петлюра в Парижі (1924-1926) / Ж. Токаржевський-Карашевич // Визвольний шлях. – Париж, 1956. – Травень. – С. 628-636;
- ¹² Martchenko B. Simon Petlura / B. Martchenko. – Paris, 1976. – 98 p.
- ¹³ Hunczak T. The Ukraine, 1917-1921. A study in Revolution. – Cambridge, MA: Harvard University Press, Harward Ukrainian Research Institute / T. Hunczak. – 1977. – 424 p.
- ¹⁴ Кульчицький Ю. Симон Петлюра і погроми / Ю. Кульчицький. – Мюнхен-Париж. 1980. – С. 137-160;
- ¹⁵ Табачник Д. Вбивство Симона Петлюри / Д. Табачник // Український історичний журнал. – 1992. – № 7/8. – С.112-123; № 9. – С. 122-128.
- ¹⁶ France -Ukraine. – 1926. – Mai-June 38 p.
- ¹⁷ Torres H. Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages. Editions de France / H. Torres. – P. 164.
- ¹⁸ Friedman S. Pogromchik. The Assassination of Simon Petlura / S. Friedman. – New York, 1976. – 358 p.
- ¹⁹ Герасименко К. Махно; Деникин А. Большевисткий переворот / К. Герасименко. – Х., 1990. – 68 с.
- ²⁰ Соловей Д. Розгром Полтави / Д. Соловей. – Вінніпег, Тризуб, 1974.– 192 с.
- ²¹ Tokarzewski-Karaszewicz J. Simon Petlura / J. Tokarzewski-Karaszewicz– P. 11.
- ²² Trident. – 1926. – № 35-36. – 27 juin.
- ²³ Desroches A. Le probleme ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre. – 220 p.;
- ²⁴ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 287 с.
- ²⁵ Desroches A. Le probleme ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre / A. Desroches. – 220 p.;
- ²⁶ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Український письменник, 1993. – 413 с.
- ²⁷ Tokarzewski- Karaszewicz J. Simon Petlura / J. Tokarzewski- Karaszewicz. – P.14
- ²⁸ Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. – 169 с.

- ²⁹ 60 th anniversary of the assassination Simon Petlura // Ukrainian orthodox Word. English edition, South Bound Brook. – 1986. Juli-August. – Vol. 19. № 4.
- ³⁰ Удовиченко О. Україна у війні за державність / О. Удовиченко.– Вінніпег, 1954. – 154 с.
- ³¹ Torres H. Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages. Editions de France / H. Torres. – P. 164.
- ³² Trident. – 1926. – № 35-36. – 27 juin.
- ³³ Hunczak T. The Ukraine. A study in Revolution / T. Hunczak. – 424 p.
- ³⁴ Arendt H. Eichmann in Jerusalem: a Report on the Banality of Evil / H. Arendt: N.Y., 1963. – 87 с.
- ³⁵ Materials Concerning Ukrainian – Jewish relations during the years of the Revolution. Collection of Documents (1917- 1921) // Testimonies by Prominent jewish Political Workers. The Ukrainian information bureau. – Munich, Germany, 1956. – 102 p.
- ³⁶ Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї: переоцінка / Т. Гунчак // Українсько-єврейські дослідження. – Торонто-Мюнхен. Видання Української історичної асоціації; 1985. Ч.1; Симон Петлюра та євреї. – К.: Либідь, 1993. – 48 с.
- ³⁷ Гунчак Т. Чи був Симон Петлюра ворогом євреїв ? / Т. Гунчак // Дзвін. – 1991.– № 2.
- ³⁸ Bulletin «France-Ukraine».– 1926. – Novembre. – P. 4.
- ³⁹ Friedman S. Pogromchik. The Assassination of Simon Petlura / S. Friedman.– 358 p.
- ⁴⁰ Torres H. Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages. Editions de France / H. Torres. – 208 p.; Material Concerning Ukrainian-Jewish relations during the years of the revolution Collection of Documents //Testimonies by Prominent jewish Political Workers.- The Ukrainian information bureau. – 102 p.; Abramson H. A prayer for the government. Ukrainians and jews in revolutionary times / H. Abramson. – 255 p.
- ⁴¹ Torres H. Le proces des pogroms. Plaidoirie suivis de temoignages. Editions de France / H. Torres. – P. 164.
- ⁴² Шаповал М. Про смерть Петлюри / М. Шаповал. – С. 52.
- ⁴³ Desroches A. Le probleme ukrainien et Simon Petlura. Le feu et la cendre / A. Desroches. – 220 p.
- ⁴⁴ Kovalevsky Mykola. Simon Petlura. National Hero of Ukraine / Mykola Kovalevsky // Bulletin of the antibolchevik bloc of nations. – Munchen. 1966. May-June. Vol. XVII. 3.
- ⁴⁵ Desroches A. The Ukrainian probleme and Symon Petlura. The Fire and the Ashes. Ukrainian research and information institute / A. Desroches. – Chicago. – 1970. – P. 108 .
- ⁴⁶ Петлюра С.В. Статті / Упоряд. та авт. передм. О. Климчук / С.В. Петлюра. – С. 330.

Onipko T.V. Personality of Simon Petliura in assessments of foreign researches

In this article the authors present various, often contradictory assessments of the activities of Simon Petliura by foreign researchers, political and public figures, in particular French and Ukrainian diaspora. It is focused on the fact that now a number of controversial points are remained in biography of Petliura. Therefore, an objective study of personality of S. Petliura with the involvement of domestic and foreign scientific researches is extremely necessary.

Keywords: Simon Petliura, historiography, historical assessment, objectivity.

Дані про автора

Оніпко Тетяна Володимирівна, д.і.н., професор, професор кафедри педагогіки, культурології та історії ВНЗ Укоопспілки «Полтавський

університет економіки і торгівлі».

Моб. тел. 0-96-724-83-63.

Електронна адреса: opirko56@mail.ru